



Dombormű tetődísz (Csigó László felvételei)

Zolnay László

# A Budai Várszínház

Belső tér helyreállítása



A budai várpalota rekonstrukciója során jó ütemben halad Buda leendő új színházának, a Várszínháznak helyreállítása is. Ebben a vonatkozásban Buda gazdagabb lesz, mint volt: az 1920-as évek óta ugyanis a Várszínház nem működött. S 1944-re e színháznak már kurtináit, lámpáit, sőt vasfüggönyét is máshová, más színházakba hurcolták. (Pedig — nem is említve a nagy művész-elődöket — újabkori színész-történetünknek is számos emléke fűződik falaihoz. Utolsó igazgatója Latabár Kálmán volt; ide fűződik ifjabb Latabár Kálmánnak, Latabár Árpádnak és sok más neves művészünknek, így Eöry Katónak első fellépése is. Még az 1920-as években is élt a régi szokás: a villany ellenére, a zenekari árok felett gyertyák égtek s — a régiek emlékeként, akik ezekkel a kis gyertyákkal botorkáltak haza — előadás után szétosztották a gyertyákat a fiatal színészek között.)

Az épület — mint ismeretes — a XVIII. században a budavári karmeliták temploma, a tőle északra eső nagy épülettömb (1944-ig a vezérkari főnökség palotája) a karmeliták kolostora volt. Még korábban a középkori budai ferencesek rezideáltak itt; templomukban temették el III. Endre királyt, 1301-ben. Utóbb, a XVII. században a budai pasák székhelye volt a hajdani ferences klostrom; temploma a pasák dzsámija.

A karmelita rendet II. József császár idején feloszlatták; a templomot s a kolostort világi célokra vették igénybe. Kempelen Béla történész ismertette: a rend feloszlátása után az épületkomplexust újra akarták verni. Falai közé kereskedők költöztek be

# történetéből

raktáraikkal. Mailáth József gróf és a Helytartótanács azon volt, hogy a kolostort s a templomot valamilyen nemesebb célra vegyék igénybe. A császár Mailáth véleményéről azt mondta: „mindenesetre jobb, mint az épületek eladása”. Ez 1784 októberében volt.

Közben a Helytartótanácsnál jelentkezik Bula, pesti német színházigazgató: német színházat akar csinálni a Várszínházból. A Helytartótanács elutasítja.

## II. József döntése

1786-ban II. József az alábbiakat írja Niczky grófnak:

„A most zárva tartott és dugáruraktár célját szolgáló budai karmelita templomot ürittesse ki. Az árut belőle vigyék akárhová; a benne levő holmikat talán el lehetne helyezni valamelyik üres laktanyában, vagy a pesti depozitóriumban, mert *elhatároztam: az egész épületet a budai népnek bocsátom rendelkezésére, hogy az, kíváltképpen télen, szórakozásokban hiányt ne szenvedjen.* A földszinti szobákat, a refektóriumot, a templomot társas és játékhe-lyiségekké kell átalakítani. Mégpedig úgy, hogy a templom — amelynek templom-jellegét és alakját természetesen el kell venni — teátrummá, a refektórium (a szerzetesi ebédlőterem) kaszinóvá alakíttassék át. Ezt az utóbbit egy kicsit helyre is kell igazítani, ki kell *festeni, feldíszíteni.* A Dunára néző bástyát is hozzá kell csatolni, ti. mint mulatóhelyet. Tudassa ezt nyomban Kempelen Farkas helytartótanácsi tanácsossal, hogy tervet és költségvetést készítsen. Ezeket azután terjesz- szék fel hozzám, hogy helyben hagyhassam és mielőbb hozzá- foghassanak a munkához.”

József császár levelével kapcsolatban két dolog figyelemre méltó.

Az egyik: sokan felháborodtak azon, miképpen lehetett egy templomot színházzá alakítani! Híre járt egy tervezett, de elhagyott feliratnak is. Eszerint a császár a következőt akarta volna rávésetni a karmelita templomból átalakított Várszínház homlokza- tára:

*Ubi missae — nunc Musae!*

(Vagyis: Ahol miséket tartottak, most Múzsák honolnak.)

II. József leveléből látnivaló: mennyire hamis volt ez a szem- foregató vádaskodás! A császár maga rendelte el „a templom-jel- leg és alak elvételeit”.

A másik észrevétel: Illés Árpád restaurátor irányításával Lakos Lajos és Tüske István festőmű- vész-restaurátor most is a karme- lita refektórium falfestményeinek megmentésén dolgozik. Nos, ezek azok a falfestmények, ame- lyekkel 1786-ban maga József császár kívánta díszesebbé tenni a refektóriumából átalakított (tishti) kaszinót!

## Kempelen Farkas műve

A császár levele nyomán Kem- pelen Farkas (amúgy a sakkauto- mata konstruktőre) hamar elké- szült a Várszínház átalakítási ter- veivel. Az építkezésekhez azonnal hozzá is fogtak. „Terveiben ter- mészetesen csak éppen a legszűk- ségebb átalakításokra szorít- kozott — írja Kempelen Béla 1906-ban —; így például *érintet- lenül hagyta a színpadot*, amelynek különben is csak egy részét hasz- nálta fel süllyesztőnek. A falba temetett barátok koporsóit is csak újabban bolygatták meg, amikor néhány évvel ezelőtt a színházba



A Várszínház 1945-ben

Az újjáépítés kezdete



központi fűtést vezettek be. Ekkor áldozatul esett az átalakításoknak az egész sírbolt, s a falak mélyedéseiből kikerültek azok a korhadt fakoporsók is, amelyekben a jámbor szerzetesek álmodták örök álmaikat.”

### **Ferenc császár a Várszínházról és Budáról**

Az 1786. esztendőben Pest mellett, a rákosi mezőkön hatalmas katonai táborok verték fel sátraikat. Nagy hadgyakorlatokat tartottak. Ezeken a hadgyakorlatokon megjelent az akkor még ifjú Ferenc főherceg is, a későbbi I. Ferenc király és császár.

Az ifjú trónörökös ezúttal több hónapot töltött a budai várakban, s jobbára Alvinczy generális, főhadparancsnok társaságában bejárta Pest-Budát s környékét. Be nyomásairól naplót is vezetett. Ennek pár sorát — Vay Sándor nyomán — ismertetem:

A jövődő magyar király a ki látást Buda várából elragadónak találja. „Az utcákat ellenben szűknek és börtönhöz hasonlóknak. *A karmelita kolostorból színházzá alakított helyiséget* igen dísztelennek írja, de annál fényesebbnek, szinte szemkápráztatónak, ebben az ázsiai pizsokban és rendetlenségben meglepőknek festi le a kávéházakat.”

### **Fények és árnyak a Várszínház színpadán**

Pár évvel később — immáron József nádor palatinátusa idején — nagy, zenetörténeti jelentőségű ünnepe volt Budának s a Várszínháznak Beethoven hangversenye. Ez 1800. május 7-ét avatta Buda ünnepévé. (Sokáig emléktábla őrizte ezt az eseményt a Várszínház falán; talán még megvan valahol! Helye ma üres.)

De emlékezetes kegyhelye ez az épület a magyar színjátszás múltjának is. Kelemen László magyar társulata 1790. október 25-én itt tartotta megnyitó előadását.

Ekkoriban felváltva játszottak itt magyar és német színjátszók; 1833-tól 1837-ig — a pesti Nemzeti Színház megnyitásáig — a Kassáról jött magyar színészek kapták meg, évi egy arany eszmei bérért. Ezután egészen 1870-ig — a budapesti német színészet végleges megszűnéséig — német társulatok játszottak a Várszínházban.

Ha elkészül, fővárosunk jobb parti része is felsorakozik színházasként városaink mellé!